Paweł Piotrowski, OBEP IPN Wrocław

WOJSKOWA SŁUŻBA WEWNĘTRZNA 1957–1989

Po Październiku 1956 r. w strukturach Informacji Wojskowej (kontrwywiadu wojskowego) nastąpiły duże zmiany. Nowym szefem GZ IW został płk Aleksander Kokoszyn, członek KPP, działacz PPR, absolwent kursów NKWD, w latach 1945–1946 zastępca szefa Wydziału Informacji Łódzkiego Okręgu Wojskowego, a do grudnia 1948 r. Szef Wydziału I GZI WP, odpowiedzialnego za ochronę kontrwywiadowczą instytucji centralnych MON. W latach 1949–1956 pełnił funkcję zastępcy dowódcy Wojskowego Korpusu Górniczego. Jego zastępcą do spraw kontrwywiadu został płk Tadeusz Pietrzak, późniejszy Komendant Główny MO. Nowy szef miał za zadanie zreorganizować Informację Wojskową oraz oczyścić jej struktury z oficerów, na których ciążyły zarzuty stosowania brutalnych metod śledztwa. Działania te miały w szybkim tempie doprowadzić do utworzenia nowej formacji.

Wojskową Służbę Wewnętrzną utworzono na podstawie rozkazu Ministra Obrony Narodowej nr 01/MON z 10 stycznia 1957 r. Do jej zadań należały: kontrwywiadowcza ochrona sił zbrojnych, prowadzona dotychczas przez Informację Wojskową, oraz utrzymywanie porządku w wojsku, czym dotąd zajmowały się komendy garnizonów.

Struktura organizacyjna WSW została ukształtowana zarządzeniem Szefa SG WP z 21 stycznia 1957 r. Nakazywało ono sformować Szefostwo WSW w Warszawie (w kompleksie budynków u zbiegu ulic Chałubińskiego i Oczki, zajmowanych dotychczas przez Informację Wojskową), Zarządy WSW Okręgów Wojskowych: Warszawskiego, Pomorskiego i Śląskiego, Oddział WSW Marynarki Wojennej, 18 terenowych wydziałów WSW, 25 delegatur oraz 7 posterunków. Szef WSW zarządzeniem z 11 marca 1957 r. podporządkował oddziały i stworzył wydziały terenowe, stanowiące etatowo mniejsze jednostki od oddziałów. Zarządowi WSW Warszawskiego Okręgu Wojskowego podlegały 4 oddziały (Modlin, Dęblin, Giżycko, Kraków) oraz 4 wydziały (Lublin, Rzeszów, Ełk, Olsztyn), Zarządowi WSW Pomorskiego Okręgu Wojskowego podporządkowano 5 oddziałów (Wałcz, Koszalin, Elbląg, Bydgoszcz, Szczecin), 3 wydziały (Grudziądz, Szczecinek, Gdańsk), natomiast Zarząd WSW Śląskiego Okręgu Wojskowego miał 7 oddziałów (Katowice, Wrocław, Krosno Odrzańskie, Poznań, Łódź, Opole, Żagań). Oddział WSW Marynarki Wojennej (funkcjonujący na prawach zarządu) miał oddział na Oksywiu oraz 4 wydziały w Gdańsku, Helu, Ustce i Świnoujściu. Bezpośrednio Szefostwu WSW podlegał Oddział WSW Garnizonu Miasta Stołecznego Warszawy.

Zmiany organizacyjne

Struktura ta ewoluowała. Wraz ze zmianami terytorialnymi okręgów niektóre oddziały i wydziały zmieniały podległość, na przykład już w 1957 r. rozformowano oddziały WSW w Wałczu i Gdańsku. W 1958 r. powstał Zarząd WSW Wojsk Lotniczych i Obrona Przeciwlotnicza Kraju, któremu podporządkowano 3 Oddziały WSW Korpusów OPK (Wrocław, Bydgoszcz, Warszawa Bemowo) oraz Oddział WSW jednostek lotnictwa operacyjnego i Oddział WSW szkół lotniczych. W 1961 r. rozpoczęto tworzenie wydziałów WSW związków taktycznych oraz jednostek wyposażonych w „spectechnikę" (na przykład utworzono 4 wy-

działy WSW przy brygadach rakiet operacyjno-taktycznych w Biedrusku, Orzyszu, Bolesławcu i Choszcznie). W 1965 r. przejęto z MSW organa WSW Korpusu Bezpieczeństwa Wewnętrznego i Wojsk Ochrony Pogranicza (WSW WOP wróciła do MSW w 1971 r.).

Kadry dla nowej służby szkolono początkowo na Kursie Doskonalenia Oficerów WSW, a następnie w Ośrodku Szkolenia WSW w Mińsku Mazowieckim. Tam też znajdowało się Archiwum WSW.

Przekształcenia organizacyjne WSW motywowano koniecznością zapewnienia skutecznej osłony kontrwywiadowczej sił zbrojnych, które były wyposażane w coraz bardziej nowoczesny sprzęt, objęty przez wiele lat tajemnicą. W 1955 r. Informacja Wojskowa liczyła 11 898 żołnierzy, w tym 1391 oficerów kontrwywiadu. Stan osobowy WSW w 1960 r. wynosił 4230 żołnierzy (1348 oficerów, 1069 podoficerów, 1813 szeregowych), natomiast w połowie lat osiemdziesiątych sam pion kontrwywiadowczy WSW liczył około 4,5 tys. osób.

Struktura Szefostwa WSW w 1957 r. obejmowała dwa piony – kontrwywiadu i służby porządkowej. W ich ramach funkcjonowały: Zarząd I (pełniący funkcję aparatu wykonawczego Szefostwa WSW w zakresie organizacji i kontroli pracy kontrwywiadowczej w jednostkach – instytucjach i zakładach – wojskowych. W tych ramach między innymi organizował i kontrolował wykonanie wytycznych w zakresie pracy kontrwywiadowczej, bezpośrednio prowadził rozpracowania wymagające większych kwalifikacji operacyjnych, organizował i prowadził prace kontrwywiadowcze za granicą, kontrolował przebieg i udzielał pomocy w rozpracowaniach prowadzonych bezpośrednio przez Zarządy i samodzielne Oddziały WSW, współpracował z Zarządem II SG oraz organami wywiadu i kontrwywiadu MSW), Zarząd II (obejmujący całokształt działań związanych z organizacją i kontrolą służby porządkowej), Oddział III (wykonujący zadania służby kontrwywiadowczej, organizujący szkolenie pracowników tajnych i oficerów służby operacyjnej, dysponujący funduszem operacyjnym), Oddział IV (zajmujący się sprawami ogólnymi, w tym łącznością kodowaną i szyfrowaną, prowadzeniem ewidencji operacyjnej i archiwum, opracowywaniem dokumentów mobilizacyjnych, załatwianiem dokumentów legalizacyjnych na potrzeby WSW i MSW), Wydział Kadr, Oddział Polityczny.

W związku z wzrostem zadań WSW struktura Szefostwa WSW ewoluowała i na przełomie lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych liczyło ono około 400 etatów (w 1957 r. etat Szefostwa WSW wynosił 190 stanowisk), w tym 4 generałów (obsadzone było tylko jedno stanowisko generalskie – Szefa WSW). W jego skład wchodziły: Kierownictwo, Wydział Polityczny, Zarząd I (analityczny), Zarząd II (zabezpieczenie kontrwywiadowcze otoczenia wojska), Zarząd III (zabezpieczenie kontrwywiadowcze Sił Zbrojnych), Oddział IV (ogólny), Oddział V (zabezpieczenie operacyjne, czyli kartoteka i archiwum), Oddział VI Prewencji, Oddział VII Badań Analitycznych i Informatyki, Wydział VIII, Oddział Techniki Operacyjnej, Oddział Kadr i Szkolenia, Wydział Finansów.

Zarząd WSW Okręgów Wojskowych (i Oddział WSW MW) składał się z: Oddziału I, który był „aparatem kontrolno-instruktorskim kierownictwa Zarządu w zakresie pracy kontrwywiadowczej"; prowadził również niektóre sprawy ewidencji operacyjnej, Oddziału II sprawującego kontrolę i udzielającego pomocy terenowym Oddziałom i Wydziałom w zakresie służby porządkowej; Wydziału III sprawującego kontrolę i udzielającego pomocy terenowym Oddziałom i Wydziałom w zakresie służby kontrwywiadowczej; komórek pomocniczych, w tym sekretariatu, oficerów ds. kadr, kodowo-szyfrowych, ewidencji operacyjnej, zaopatrzenia finansowego.

W 1980 r. Okręgowy Zarząd WSW liczył 150 osób (w 1957 r. – 95 stanowisk) i składał się z Kierownictwa, Wydziałów I–VI (będących odpowiednikami Zarządów i Oddziałów w Szefostwie), Wydziału Techniki Operacyjnej, Komendy Ochrony i Wydziału Kadr i Szkolenia.

Terenowe oddziały i wydziały WSW składały się tylko z komórek analitycznych, zabezpieczenia kontrwywiadowczego oraz prewencji. Z analizy strukturalnej WSW wynika, że najważniejszym elementem służby był pion kontrwywiadowczy.

Następcą gen. Kokoszyna na stanowisku szefa WSW został w 1965 r. gen. Teodor Kufel, przedwojenny działacz komunistyczny, po wojnie funkcjonariusz MO. W latach 1952–1955 w MBP, w okresie 1954–1955 ukończył Szkołę KGB w Moskwie, a następnie pracował w KG MO. W 1958 r. przeszedł do MON na stanowisko zastępcy Szefa Zarządu I Szefostwa WSW, od 1960 r. pełnił funkcję Szefa Zarządu I WSW. W 1979 r. zastąpił go z kolei gen. Czesław Kiszczak, który ze służbami specjalnymi związał całą swoją karierę – był szefem kontrwywiadu dywizji, szefem Oddziału WSW Marynarki Wojennej, szefem Zarządu WSW Śląskiego Okręgu Wojskowego, w latach 1972–1979 był szefem Zarządu II Sztabu Generalnego WP (wywiadu wojskowego). W lipcu 1981 r. został ministrem spraw wewnętrznych, a jego następcą na stanowisku szefa WSW był gen. Edward Poradko, oficer Informacji Wojskowej i WSW, który razem z Kiszczakiem przeszedł do Zarządu II SG, na stanowisko szefa pionu wywiadu strategicznego, a po odejściu Kiszczaka został szefem Zarządu II SG. Ostatnim szefem WSW, od 1986 r., był gen. Edmund Buła, poprzednio między innymi szef Zarządu WSW Śląskiego Okręgu Wojskowego.

Wojskowa Służba Wewnętrzna została rozwiązana na podstawie rozkazu Ministra Obrony Narodowej z 18 kwietnia 1990 r. Powstała Żandarmeria Wojskowa, wywiad i kontrwywiad wojskowy zostały połączone w Służbę Wywiadu i Kontrwywiadu Zarządu II Sztabu Generalnego WP, który z kolei w 1991 r. przeformowano w Inspektorat Wojskowych Służb Informacyjnych.

Działalność operacyjna

Statut o organizacji i zakresie działania Wojskowej Służby Wewnętrznej stanowił, że służba ta została powołana do kontrwywiadowczej ochrony wojska, prowadzenia dochodzeń karnych w sprawach żołnierzy oraz czuwania nad przestrzeganiem dyscypliny i porządku wojskowego w garnizonach. W zakresie kontrwywiadowczym do zadań WSW należały „walka z działalnością wywiadów państw obcych, wymierzoną przeciwko Siłom Zbrojnym, zapobieganie aktom dywersji, terroru i sabotażu oraz wykrywanie ich sprawców, walka z wymierzoną przeciwko wojsku wrogą działalnością reakcyjnych elementów w kraju oraz próbami tworzenia w wojsku nielegalnych organizacji". Zadania te realizowane były między innymi przez: ochronę kontrwywiadowczą jednostek i instytucji wojskowych, niedopuszczenie do agenturalnego rozpoznawania obiektów i terenów wojskowych od wewnątrz i od zewnątrz, ochronę kontrwywiadowczą tajemnicy wojskowej (realizowana przez selekcję osób mających dostęp do określonych kategorii spraw i dokumentów oraz kontrolę przestrzegania instrukcji i regulaminów), operacyjną ochronę osób pełniących najwyższe funkcje kierownicze w wojsku, opiniowanie żołnierzy i pracowników cywilnych wyznaczonych do pracy na określonych stanowiskach. Kontrwywiad zabezpieczał także instytucje i przedsiębiorstwa pracujące na rzecz sił zbrojnych. Oprócz tych funkcji, analogicznych do pełnionych przez wszystkie służby specjalne na świecie, WSW

realizowała działania właściwe służbom państw totalitarnych, między innymi chroniła żołnierzy, kadrę zawodową i ich rodziny przed oddziaływaniem Kościoła oraz kontrolowała kontakty zagraniczne wymienionych grup. WSW blisko współpracowała przy tym z organami MSW, Urzędu do spraw Wyznań oraz służbami kontrwywiadowczymi Armii Radzieckiej.

Kierownictwo WSW wpływało również, poprzez wiedzę zdobytą metodami operacyjnymi, na kształtowanie polityki kadrowej i pośrednio na kierunki rozwoju Sił Zbrojnych.

W pracy operacyjnej WSW posługiwała się metodami analogicznymi do stosowanych w SB. Podstawowymi źródłami informacji byli tajni współpracownicy oraz informatorzy (głównie żołnierze służby zasadniczej i pracownicy cywilni wojska).

W działalności operacyjnej w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych główną uwagę skupiano na kilku celach. Przede wszystkim przeciwdziałano infiltracji wywiadów państw zachodnich. Nie było to zjawisko marginalne, gdyż rokrocznie wykrywano kilkaset takich przypadków, na przykład w 1973 r. zanotowano 385, w tym w 223 brali udział przedstawiciele placówek dyplomatycznych i w 162 turyści. Rozpracowywaniem tych osób zajmowały się także służby MSW i kontrwywiad Północnej Grupy Wojsk Armii Radzieckiej.

WSW chroniła również oficerów pełniących najwyższe stanowiska dowódcze oraz sztaby. Zbierane w toku działań operacyjnych materiały, głównie o charakterze obyczajowym, często mogły zostać wykorzystane do kreowania polityki kadrowej przez określone środowiska w wojsku. Do najbardziej znanych przykładów tego typu działań należały między innymi usunięcie gen. Zygmunta Duszyńskiego ze stanowiska Inspektora Szkolenia WP (na czas wojny dowódca Frontu Polskiego), gen. bryg. Edwina Rozłubirskiego ze stanowiska dowódcy 6 Pomorskiej Dywizji Powietrzno-Desantowej, a następnie z wojska, czy przypadek gen. bryg. Tadeusza Pióro, który został usunięty ze stanowiska zastępcy komendanta Akademii Sztabu Generalnego, a następnie zmuszony do przejścia na emeryturę. WSW brała również aktywny udział w antysemickich czystkach w wojsku w 1967 r., a ówczesny szef WSW gen. Kufel był uznawany za jednego z głównych animatorów tych działań.

WSW walczyła również z przejawami „klerykalizmu" w wojsku. Skrzętnie odnotowywano wszystkie objawy religijności wśród kadry wojskowej i rodzin wojskowych. Negatywnie oceniano śluby kościelne, chrzest dzieci, uczestnictwo w uroczystościach kościelnych (szczególnie naganne było uczestniczenie w tych uroczystościach w mundurze). W ujawnianiu tych faktów WSW współpracowała z MSW i Urzędem do spraw Wyznań.

Szczególną formą działalności operacyjnej były działania wśród powoływanych do służby wojskowej kleryków seminariów duchownych. WSW wyznaczała do jednostek kleryckich „aktyw świecki" złożony z młodych ludzi, będących członkami PZPR lub organizacji młodzieżowych. Kleryków poddawano totalnej inwigilacji, gromadzone o nich materiały przekazywano następnie, za pośrednictwem GZP WP, do Urzędu do spraw Wyznań, a stamtąd do IV Departamentu MSW.

W skomplikowanej sytuacji społeczno-politycznej kraju w latach siedemdziesiątych coraz większą wagę w pracy operacyjnej przywiązywano do ochrony środowisk wojskowych oraz załóg zakładów pracy pracujących na potrzeby MON przed oddziaływaniem opozycji politycznej.

Jedną z akcji, w której aktywnie zaangażowano siły WSW, było utworzenie zarządzeniem Szefa SG WP z 8 czerwca 1976 r. 9 kompanii polowych z „elementu mogącego zakłócać spokój społeczny i porządek publiczny". Wcielono do nich na okres jednego

miesiąca 1526 rezerwistów (w tym 688 recydywistów, 363 z marginesu społecznego, 342 osoby politycznie niepewne, 32 intelektualistów oraz 101 aktywistów społecznych – jako kadrę). Kompanie rozmieszczono na poligonach w okresie wprowadzania podwyżek cen. Kontrwywiad prowadził aktywne działania operacyjne wśród żołnierzy tych kompanii.

Przeciw „Solidarności"

Pojawienie się „Solidarności" zintensyfikowało kontrwywiad. 24 listopada 1980 r. minister obrony narodowej w *Wytycznych do działalności WSW na 1981 r.* określił główne kierunki zagrożenia wojska. Organom WSW nakazano skoncentrować wysiłek między innymi na „niedopuszczeniu do prowadzenia wrogiej i destrukcyjnej działalności wewnątrz wojska, zapewnieniu, we współdziałaniu z MSW, szczelnej kontrwywiadowczej ochrony sił zbrojnych przed próbami oddziaływania sił kontrewolucyjnych i wspierających ich działalność zachodnich ośrodków dywersji ideologicznej, ujawnieniu i zdecydowanemu przeciwdziałaniu penetracji wywiadowczej państw NATO". Kontrwywiad jako główny realizator tych celów miał rozpoznać osoby ze środowisk wojskowych, które reprezentowały „wrogie postawy polityczne i miały powiązania z elementami antysocjalistycznymi", zdecydowanie przeciwdziałać wszelkim próbom prowadzenia wewnątrz wojska „wrogich działań politycznych", „tworzenia nielegalnych organizacji oraz prowadzenia innych działań mogących ujemnie rzutować na zwartość ideowo-polityczną i dyspozycyjność jednostek wojskowych", zacieśnienie współdziałania z SB MSW w zakresie rozpoznawania zamiarów „sił antysocjalistycznych i kontrrewolucyjnych wobec wojska oraz prób angażowania we wrogą działalność osób ze środowiska wojskowego (w tym destrukcyjnego oddziaływania na studiujące dzieci kadry)".

W wyniku tych działań operacyjnych w nocy z 12 na 13 grudnia 1981 r. zatrzymano i przekazano MSW najbardziej aktywnych działaczy „Solidarności" z zakładów podległych MON, przejęto całość dokumentacji i środków poligraficznych tych ogniw oraz przeprowadzono wiele rozmów profilaktyczno-ostrzegawczych. Wielu działaczy i członków związku zostało w trybie natychmiastowym zwolnionych z pracy. Doprowadzono do „samorozwiązania" się 18 z 20 istniejących w MON ogniw „Solidarności" (nie zrobiły tego jedynie struktury w Stoczni Marynarki Wojennej i Wytwórni Filmowej „Czołówka"). Kontrwywiad wojskowy po raz pierwszy został zaangażowany w działania wśród cywilów, formalnie pod pozorem przeciwdziałania próbom „wrogiej destrukcyjnej działalności wewnątrz wojska", w rzeczywistości jako silne wsparcie SB. Według danych Zarządu III WSW doprowadzono do likwidacji dziesięciu „znaczących ośrodków dyspozycyjnych wrogiego podziemia politycznego" w Warszawie, Wrocławiu, Krakowie, Bytomiu, Gdańsku, Gdyni, Szczecinie, Bydgoszczy i Łodzi. Do najważniejszych osiągnięć WSW z tego okresu można zaliczyć rozbicie 17–18 grudnia 1981 r. w Krakowie organizacji Akcja na rzecz Niepodległości, doprowadzenie do rozbicia wrocławskiego Regionalnego Komitetu Strajkowego i aresztowania trzech kolejnych jego przywódców (Władysława Frasyniuka, Piotra Bednarza i Józefa Piniora) w ramach operacji kontrwywiadowczego rozpoznania zapoczątkowanej w styczniu 1982 r. Także w styczniu 1982 r. rozpoczęto aktywne rozpoznanie struktur organizacji utworzonej w Warszawie przez członków „Solidarności", KOR i KPN, a w Łodzi rozbito struktury powstającej Polskiej Socjalistycznej Partii Katolickiej. W akcjach tych aktywnie współdziałano z organami MSW, między innymi w celu rozpracowania wrocławskiego RKS, szef Zarządu WSW ŚOW regularnie odbywał spotkania konsultacyj-

ne z zastępcą komendanta wojewódzkiego MO do spraw SB, przekazywano sobie wzajemnie informacje dzienne oraz wynikające z nich ustalenia kompetencyjne.

W akcjach skierowanych przeciwko podziemiu aktywny udział brał również radiokontrwywiad WSW, który ustalał lokalizacje nadawanych w wielu miejscowościach audycji radiowych „Radia Solidarność" i „Solidarności Walczącej". W 1982 r. zlikwidowano pięć radiostacji (urządzeń nadawczych).

Szczególnej kontroli poddano ponadto podchorążych SPR oraz rezerwistów powoływanych na początku 1982 r. do wojska.

Podobnie jak w 1976 r., zarządzeniem szefa SG z 12 stycznia 1982 r. utworzono 65 kompanii polowych, do których wcielono osoby „z marginesu społecznego", natomiast w listopadzie 1982 r. na trzymiesięczne przeszkolenie w specjalnie utworzonych pododdziałach skierowano 1500 rezerwistów spośród „ekstremalnych działaczy" „Solidarności". Działania te miały zapobiec udziałowi tych osób w ewentualnych protestach przeciwko delegalizacji związku. Analogicznie jak w 1976 r. oficerowie kontrwywiadu „zorganizowali i prowadzili aktywne i wnikliwe rozeznanie sytuacji w tych pododdziałach", a w wyniku ich działań „sytuacja w tych pododdziałach została opanowana i podlegała skutecznej kontroli kontrwywiadu".

Zniesienie stanu wojennego nie spowodowało powrotu WSW „do koszar". Wręcz przeciwnie, to między innymi dzięki jej działaniom operacyjnym rozbito kilka redakcji podziemnych czasopism, w tym skierowanej do czytelników z kręgów wojskowych „Reduty".

Wojskowa Służba Wewnętrzna zastąpiła w strukturach sił zbrojnych budzącą lęk i nienawiść Informację Wojskową. Znacznie ograniczono jej możliwości w stosunku do poprzedniczki. Formalnie WSW miała odgrywać jedynie rolę prewencyjną i informacyjną. Założenia te nosiły jednak piętno systemu totalitarnego, ponieważ oprócz zadań właściwych każdej służbie kontrwywiadowczej funkcjonującej w armii, na WSW nałożono zadania kontrolne dotyczące sfery życia prywatnego, na przykład informowanie o przejawach religijności czy szczególnie w latach osiemdziesiątych zwalczanie opozycji politycznej i prowadzenie działalności operacyjnej w środowiskach cywilnych. Fakty te miały decydujące znaczenie dla podjęcia decyzji o rozwiązaniu WSW.

Stan wojenny. Posterunek WP (z archiwum IPN)